

UITDAGINGEN EN KANSEN VOOR DE VLASSECTOR

Behalve de grote teelten, zoals aardappelen, suikerbieten en tarwe, worden in ons land ook zeer gespecialiseerde gewassen geteeld. Hop en vlas zijn er daar 2 van. Om te peilen naar het reilen en zeilen binnen de vlassector is het Algemeen Belgisch Vlasverbond een huis van vertrouwen. We spraken er met directeur Christiaan Vlaemynck. – *Patrick Dieleman*

Het Algemeen Belgisch Vlasverbond schat dat dit jaar in ons land 9% minder vezelvlas zou zijn uitgezaaid dan in 2012. Op basis van die raming zou het Belgische areaal ongeveer 10.400 ha bedragen. Frankrijk en Nederland ramen hun areaal op respectievelijk 60.000 ha (-11%) en 1600 ha (-21%). Het totale Europese areaal zou uitkomen op ongeveer 72.000 ha. "In de periode 2003-2005 hadden wij nog 18.000 ha. Door de vrijwillige productiebeperking, die moest helpen om een evenwichtige marktsituatie te bereiken, is dat geëvolueerd naar 11.000 tot 11.500 ha", legt Christiaan Vlaemynck uit. "De Belgische vlasverwer-

kers, die grotendeels zelf het initiatief en het risico voor de vlasteelt voor hun rekening nemen, hebben daarmee onze aanbevelingen zeer goed opgevolgd. Behalve de vrijwillige inkrimping, met het doel de historisch hoge voorraden af te bouwen, spelen toch ook de prijsontwikkelingen bij andere gewassen en de onzekerheid omtrent het nieuwe GLB."

Effecten van het GLB

In België hebben vlassers die met teeltcontracten werken ook toeslagrechten. "Dat is een uitzondering binnen heel Europa. Toen we in oktober 2011 de eerste voorstellen voor de hervorming van

het GLB zagen, was het voor ons al duidelijk dat het vinden van land voor de teelt van vlas een grote uitdaging zou worden. De vlasser heeft dat nodig om zijn rechten te kunnen activeren. Het ziet ernaar uit dat iedere landbouwer in 2015 een maximaal areaal zal willen aangeven, om een zo groot mogelijk referentieareaal te kunnen voorleggen. We vrezen dat er daardoor te weinig land zal overschieten voor vlas."

Vlaemynck vertelt dat de recent genomen beslissingen rond het GLB daarin nog steeds geen duidelijkheid brengen. "Het Vlasverbond diende in Vlaanderen een aanvraag in voor een gekoppelde steun

aan vlas. Op het kabinet van minister Peeters is men ervan overtuigd dat, wanneer dit niet wordt opgelost, er een ernstige hypotheek gelegd wordt op de bevoorrading aan strovlas en op het voortbestaan van de vlasverwerkende industrie in Vlaanderen. We vrezen dat Wallonië andere prioriteiten zal leggen. De kans dat de vlasteelt zich daardoor zal verleggen naar Vlaanderen is echter klein. Er wordt uiteraard wel vlas geteeld in de Polders, maar toch gebeurt dit hoofdzakelijk in de leemstreek, vooral in Wallonië." Het enige alternatief is dat de vlasverwerkers de Waalse landbouwers kunnen stimuleren om verder te telen op basis van aankoopcontracten in plaats van teeltcontracten. In dat geval is het de landbouwer, en niet langer de vlasser, die zijn toeslagrechten zal activeren. Dan is de grote vraag uiteraard wat er zal gebeuren met die waarde aan toeslagrechten die nu in de vlassector zit. In het slechtste geval – dat is wanneer alles zou verdwijnen – zou dat voor de sector een aderla-

.....

Door het nieuwe GLB zal de vezelmarkt voor compensatie moeten zorgen om inkomenszekerheid te garanderen.

.....

ting zijn van meer dan 6 miljoen euro. "Wij zien niet in hoe het in de toekomst mogelijk zou zijn om zonder enige vorm van steun vlas te telen en te verwerken. De theorie zegt dat de markt voor de nodige compensatie moet zorgen. Met een afzetmarkt die uitsluitend geïnteresseerd is in de prijs – 80 à 90% van de langevezelproductie gaat naar China – lijkt ons dit verre van evident." Het nieuwe GLB voorziet de mogelijkheid om sector- en brancheorganisaties op te richten. Op de vraag of dit kansen inhoudt, antwoordt Vlaemynck dat daarvoor in 2010 in samenspraak met de landbouworganisaties al initiatieven werden genomen, die zich recent hebben vertaald in een besluit van de Vlaamse regering. "Ondertussen werd een informeel interprofessioneel overleg opgestart, waarbij naast de toekomstige ontwikkeling van de vlasproductie in Vlaanderen eveneens kan nagegaan worden of een brancheorganisatie nodig is die maatregelen kan opleg-

gen aan de hele sector. Voor de landbouwers kan hieruit meer informatie komen over de marktsituatie. Dat zou ons toelaten om uit te maken of er bijvoorbeeld ruimte is voor uitbreiding van het areaal. Verder zie ik mogelijkheden voor teelttechnisch onderzoek en promotie. Nu gebeurt de promotie van linnen voor 99,9% door de CELC, de Europese Confederatie voor Vlas en Hennep. Dat budget wordt gezamenlijk door telers en verwerkers uit Frankrijk, België en Nederland gefinancierd op basis van het aantal ha. Er wordt ook wat bijgedragen door spinners en wevers, maar gezien de sterke delocalisatie in die sectoren is hun inbreng minimaal. Onze mensen betalen

homogener werden. In veel jaren blijven de hoofdeinden achter, maar dit jaar staat het vlas op zijn volle hoogte tot aan de rand van het perceel. Er wordt een goede kwaliteit verwacht met een vrij hoog gehalte aan lange vezel, maar uiteraard zeggen de vlassers dat het nog moet binnen geraken. De periode van het roten is delicaat."

Marktontwikkelingen

Christiaan Vlaemynck gaat voor het verklaren van de marktsituatie terug naar 2011. "Door het droge voorjaar was de oogst klein en konden de grote voorraden worden afgebouwd. Daardoor zijn we geëvolueerd naar een gezonde marktsitu-

De introductie van het dauwroten betekende voor de vlasverwerkers een belangrijke arbeidsbesparing. Daardoor konden hun bedrijven sterk groeien en de productie opvangen van de vlasverwerkers die stopten.

ook een bedrag per ha aan Inagro voor het teelttechnisch en rassenonderzoek."

Oogstverwachting

Christiaan Vlaemynck vertelt dat dit jaar een correcte oogst wordt verwacht. "De opbrengsten zullen niet zo hoog oplopen als vorig jaar, maar we zullen toch wel iets boven het langjarig gemiddelde uitkomen. Door het koude voorjaar was er aanvankelijk wat groeiachterstand. Juni was voor de toerist en de doorsnee burger misschien een triestige maand, maar dat weer was ideaal voor het vlas: af en toe wat regen en geen extreme temperaturen. Daardoor heeft het vlas enorm gewonnen aan gewicht en lengte. Het ondervlas, de kleinere planten, zijn ook goed bijgetrokken, waardoor de partijen

atie met een aanbod dat mede door de gespreide verwerking beter was afgestemd op de vraag. Door de grote oogst en de niet zo denderende kwaliteit in 2012 werd toen een moeilijke markt verwacht, maar de markt is toch zeer positief geëvolueerd. Tijdens het eerste semester van 2013 vulde men vanuit China opnieuw de voorraden aan. De sectie handel van het CELC verwacht dat de vraag op korte termijn – zeker naar het betere vlas – nog even zou aanhouden, maar dat er vroeg of laat een terugval komt. We hopen dat die niet te groot zal zijn. De CELC beveelt in ieder geval aan dat de verwerkingsbedrijven het productieritme zouden matigen en de oogst van 2013 geleidelijk op de markt brengen. Doordat ook 'de groeite 2012' gespreid op de markt werd ge-

bracht, hebben we voor het eerst sinds jaren een overdracht van strovlas van de ene campagne naar de andere. In Frankrijk voorzien de verwerkers dat ze nog tot in november of december vlas van 2012 zullen zwingelen. Naast de aanbeveling voor een gespreide verwerking en commercialisering van de groeite 2013, is er ook de oproep om niet te overdrijven in de uitzaaï voor 2014.

We zien dat de wereldvraag voor gezwindglas (lange vezel) schommelt rond de 110.000 ton per jaar. Dat fluctueert uiteraard wat. Statistieken wezen uit dat wanneer op het niveau van de vezelbereiding voor Frankrijk, België en Nederland samen de stocks boven de 30.000 ton uitkomen, dit zich vroeg of laat wrekt in de prijsvorming. Ook de Chinese aankopers volgen de situatie van zeer dichtbij. Tijdens hun bezoeken zien ze wat er in de vlamagazijnen zit. Ze gaan op de rem staan wanneer ze ervaren dat er meer dan genoeg aanbod is. Eens de prijzen dalen, is het zeer moeilijk om die opnieuw op te trekken. Het komt er voor de West-Europese zwingelbedrijven nu vooral op aan het evenwicht tussen vraag en aanbod te behouden."

Alternatieve toepassingen

Op de vraag of er voor de lange vezels alternatieve markten bestaan, antwoordt Christiaan Vlaemynck dat zeker de lange vezels tot nu toe hoofdzakelijk in textiel worden toegepast. 60% gaat naar kledij, ongeveer 15% naar woningtextiel zoals gordijnen en nog eens 15% naar huishoudlinnen zoals handdoeken en tafellinnen. Ongeveer 10% wordt gebruikt als technische vezel. Bij de korte vezel, de klodden, is die waaier van toepassingen veel breder: verwerking in papier, in de droogspinnerij voor menggarens, voor de binnenbekleding van deuren en voor hoedenplanken in de automobiellndustrie en voor isolatiematerialen. Als de ene markt het wat minder doet, wordt dat dikwijls gecompenseerd door een andere. "De laatste jaren is er een groeiende interesse vanuit de wereld van de composietmaterialen. We hebben onlangs binnen het Vlasverbond de werkgroep Onderzoek en Ontwikkeling opgericht om dat op te volgen. Er loopt bij het IWT een Cornetproject met vlas en hennepvezels dat bekijkt hoe korte vlasvezels kunnen worden voorbereid voor toepassingen voor spuitgieten. Er is ook interesse voor toepassingen met lange vezels in compo-

sietmaterialen. Ook in dat domein hebben we nauwe contacten met verschillende onderzoeksinstellingen en universiteiten, onder andere ook met het doel de haalbaarheid te onderzoeken van een aangepast gecontroleerd rootproces. Er zijn al toepassingen van vlasvezels in nieuwe materialen op de markt. De racefietsen van Museeuw zijn misschien de bekendste bij ons in de streek. Decathlon ontwikkelde een tennisracket. In beide toepassingen kan de vlasvezel de trillingen beter opvangen."

Toekomst

"Vlas zal niet verdwijnen. De teelt zal blijven bestaan, maar de komende jaren zullen serieuze verschuivingen optreden. Uit al dat onderzoek zullen ongetwijfeld nieuwe toepassingen ontstaan. Wellicht zullen de vlasverwerkers voor hun bevoorradiging meer evolueren naar aankoopcontracten. Daardoor kan het systeem van

teeltcontracten aan belang inboeten en kan de relatie met de landbouwer veranderen.

Toen ik in 1974 in dienst kwam van het Vlasverbond waren er 200 deelnemers aan onze jaarlijkse enquête. Nu hebben we nog een vijftigtal actieve zwingelbedrijven. Buiten de invloed van de aanbodmatiging zien we toch dat de verwerkingscapaciteit niet is verminderd. De schaalgrootte van de bedrijven is gegroeid en de mechanisering zet zich verder door. Ik verwacht dat het areaal stabiel zal blijven, maar dat het aantal bedrijven wellicht nog iets zal verminderen. We zullen wellicht evolueren naar een zeer performante kern van bedrijven. We hebben op dit moment een vrij grote groep jonge vlassers die met de overname bezig zijn of die fase net achter de rug hebben. De toekomst is op dat vlak verzekerd." ■

NIEUW VLASMUSEUM

Het Algemeen Belgisch Vlasverbond is gevestigd aan de Handelskaai in Kortrijk, dus bij de Leie. Die rivier kreeg vroeger de bijnaam 'Golden river', door al het vlas dat erin geroot werd en de welstand die door de vlasverwerking en vlashandel op de beide oevers werd gecreëerd. Christiaan Vlaemynck (foto boven) vertelt dat het stadsbestuur van Kortrijk aan de overkant van de Leie een oud pand verbouwt voor het nieuwe vlasmuseum. Over de naam wordt nog nagedacht, vooral omdat het nieuwe concept ook de focus wil leggen op regionaal ondernemen. Het gebouw moet een extra verdieping krijgen met een goudkleurig dak, dat een knipoog is naar het roemrijke vlasverleden van de regio.

© PATRICK DIELEMAN

HOP TELEN IN SYMBIOSE

Hopteler Johan Derycke uit Watou werkt samen met brouwerij Sint-Bernardus van Watou. Hij levert zijn hop aan de brouwerij en zijn hopenaanplanting vlak naast de brouwerij versterkt mee het imago van deze producent van abdijbieren.

– Patrick Dieleman

Op de vraag waarom hij hop teelt, antwoordt Johan: “Ik ben in de hop geboren”. Zijn vader, broer en ook ooms en neven teelden hop. “Op familiefeesten werd er toch 5 uur over hop gesproken, wanneer we 6 uur samen waren. Ik heb nu nog 3 neven die hopteler zijn. Zelf doe ik ermee verder omdat ik er altijd graag in gewerkt heb. Hop is wat de prijsontwikkeling betreft heel speculatief, maar ik heb er al bij al veel meeal mee gehad. Ik tracht in goede jaren contracten af te sluiten voor langere duur en ik merk dat ik ook in minder goede jaren bij de verkopers ben die er redelijk goed uitkomen.”

Rassenkeuze

Bij hop heb je bittere rassen en aroma-hop. Johan vertelt dat hij al enkele jaren op vergaderingen te horen krijgt dat de telers moeten kiezen voor aromarassen.

“Het nadeel van bittere rassen is dat het om het even is uit welk ras je de bitterstoffen haalt. Door onze kleine schaal kunnen we hier niet de rassen krijgen die veel bitterstoffen geven. De extra aroma’s die aromarassen kunnen toevoegen zijn specifiek rasgebonden. Het ras Cascade geeft zo bijvoorbeeld een citrusmaak. Brouwerijen die speciaalbieren maken, kiezen voor een bepaald ras, maar houden dat ook geheim ten opzichte van de andere brouwers. Samen met enkele collega’s heb ik daar vrij snel op ingespeeld.

.....
In de streek rond Poperinge zijn er 26 hoptelers die samen zowat 160 ha hop telen.
 .....

Toen ik in de jaren 80 begon te boeren, waren er over heel de wereld nog 100.000 ha hop, nu is dat nog een kleine 50.000 ha. Dat komt ook doordat het alfazuurgehalte van de hop dankzij selectie is gestegen. Vroeger was dat 3 tot 4%, nu halen bepaalde rassen al 13 tot 14%. De grote producenten zijn Duitsland (18.000 ha), de Verenigde Staten (14.000 ha) en Tsjechoë (5000 ha). Verder zijn er heel veel kleine productiegebieden. In de streek rond Poperinge hebben we 160 ha met 26 telers. Daarbij zijn maar enkele bedrijven die hop als een hoofdteelt beschouwen. We hebben door die kleine schaal een beperkte onderhandelingsmacht, en dat noodzaakt ons om in te spelen op niches.”

Kiezen voor kwaliteit

Johan teelt 6 rassen op 6 ha, waaronder het aromaras Golding en de dubbeldoel-

rassen (die bitterheid en aroma combineren) Magnum en Challenger. "We spelen in op de sterke reputatie van het Belgische bier en streven naar kwaliteit. Een sterk punt is ons kwaliteitslogo 'Belgische hop' (zie kader p. 43). We merken dat dit begint te leven bij de brouwerijen. Voor ons brengt dit wel heel wat controles met zich mee."

De basis van het kwaliteitscertificeringssysteem is zoals in andere sectoren de autocontrole. De hoptelers moeten bedrijfsfiches (per perceel), teeltfiches (van de lopende teelt) en productfiches (per variëteit) op een correcte manier invullen en bijhouden. Elk bedrijf wordt minstens eenmaal per 3 jaar gecontroleerd door een onafhankelijke certificerings- en keuringsinstelling (OCI). Tijdens het groeiseizoen komt een medewerker van de afdeling Productkwaliteitsbeheer van het Agentschap voor Landbouw en Visserij (ALV) de soortechtheid en de oppervlakte controleren. Na het drogen wordt op elke partij hop een visuele controle uitgevoerd door Inagro. De hop wordt beoordeeld op een aantal Europese minimumeisen en ook volgens de Belgische kwaliteitsnormen, die strenger zijn (tabel 1). Afhankelijk van de normen die gehaald worden, wordt de partij hop geclassificeerd als Belgische kwaliteitshop, EG-hop of wordt ze afgekeurd. De afdeling Productkwaliteitsbeheer komt langs om het vochtgehalte te bepalen. Deze dienst levert ook stickers af met voor iedere baal hop een eigen nummer met barcode en vermelding van het ras en het gewicht, zodat de hop volledig traceerbaar is. Nadien kan het product geleverd worden.

Samenwerking

"Ik had mijn areaal hop ingekrompen", vertelt Johan. "Maar enkele jaren geleden kwam Hans Depypere, die een tiental jaar geleden de brouwerij Sint-Bernardus van Watou overnam, met een voorstel om voor hem hop te telen op een van mijn percelen vlak bij de brouwerij. We hebben lang gediscussieerd, want een nieuwe 'hommelhof' aanleggen met nieuwe palen en draden kost 20.000 tot 25.000 euro per ha. Het gaat om 3 ha, dus dat was een belangrijke investering die normaal wel 20 jaar meegaat. We hebben uiteindelijk een leveringscontract afgesloten voor 5 jaar tegen een interessante prijs. Al de Belgische hop die door Sint-Bernardus wordt gebruikt, is afkomstig van bij ons.

De rechtstreekse relatie is belangrijk. We trachten zo goed en kwalitatief mogelijk te leveren." Lena voegt eraan toe dat ze Depypere en zijn meesterbrouwer altijd uitnodigen om de hop te komen bekijken voordat die geplukt wordt. Johan vertelt dat die hooaanplanting prachtig accordeert met de brouwerij. Voor wat de samenwerking betreft, beperkt Johan zich tot één brouwer. "Ik kan hem moeilijk concurrentie aandoen met een andere brouwer. De rest van mijn productie verhandel ik via enkele grotere telers die dat combineren met handel. De hop wordt niet meer als hoppebel toegevoegd in het bier, maar verwerkt als extract of pellet. Het alfazuurgehalte van hop kan variëren van jaar tot jaar. Dankzij de pellets kunnen de brouwers steeds dezelfde hoeveelheid toevoegen. Ze zijn als de dood dat hun bier anders zou smaken. Pellets kunnen ook langer bewaard worden. De resterende hop ging vroeger op het einde van het seizoen naar het stort. Dat maakt ook dat de prijzen zo traag veranderen."

De teelt

Hop is een doorlevende plant die 10 tot 20 jaar in productie kan blijven. "We veranderen alleen van ras als de brouwerijen andere rassen willen. Hop moet ieder jaar opnieuw vanuit de grond vertrekken. Ik kweek geen hoppescheuten, omdat het arbeidsintensief is en we op dat moment ander werk hebben. Sommige collega's combineren dat wel met de teelt van hop. Zij moeten in de loop van de zomer een hoop aarde maken boven iedere plant, waarin zich dan in het vroege voorjaar de scheuten ontwikkelen. Ik laat de hopscheuten boven komen en snij ze zelfs zeer laat terug, ongeveer half april, afhankelijk van het ras. Dat doen we opdat we goede jonge scheuten zouden krijgen voor de productie van hobbellen. De scheuten die we laten doorgroeien, krijgen een klimdraad, die boven- en onderaan wordt vastgelegd. Begin mei hebben we al scheuten van 60 cm hoog. Per plant worden 2 draden met elk 3 scheuten aangehouden. De rest wordt uitgetrokken. Op 1 juli is de scheut al

FAMILIE DERYCKE

Leeftijd: Johan (54), Lena (53)
en zoon Chris (24)

Gemeente: Watou

Specialisatie: Akkerbouw waaronder 6 ha hop, gesloten varkensbedrijf met 200 zeugen.

Johan teelt met zijn gezin hop voor brouwerij Sint-Bernardus in Watou.

minimum 6 m hoog, meestal meer. Op groeizame dagen groeien de scheuten 1 cm per uur. Eind juli verschijnen de bloeiwijzen en tegen 10 augustus komen de bellen eraan. Op 1 september is het tijd voor de pluk.”

Voor wat gewasbescherming betreft, verzorgt Inagro een waarschuwingssysteem voor bladluizen. Ook voor de plaagbestrijding (valse meeldauw) is er een waarschuwingssysteem. Verder wordt de rode spin opgevolgd. Johan vertelt dat ze daar weinig last van hebben doordat ze veel grondbewerkingen doen voor de mechanische onkruidbestrijding. Ook witziekte is een gevreesde ziekte. Bepaalde rassen zijn daar zeer gevoelig voor, andere totaal niet. “We moeten vooral opletten wanneer de plant van bloei overgaat naar bellen. Een ziekte waar we niets tegen kunnen doen, is de verwelkingsziekte (verticillium). Wie daarmee geconfronteerd wordt, krijgt die ziekte heel moeilijk weg. Sommigen rooien de hop en houden enkele jaren gras aan.” Een grote vijand is de wind. “Dit jaar is er abnormaal veel wind. Hop klimt zelf omhoog, maar bepaalde rassen moet je wat helpen. Meestal herstelt de plant zich wanneer het slechts één dag waait, maar als het 's anderendaags opnieuw waait, moet je zelf de scheuten rond het touw draaien. Dat vergt de meeste handenarbeid. Bij het oogsten worden de hopranken afgetrokken, maar vroeger moest je ze bovenaan lossnijden. Wij zorgen dat we iedere dag tijdig stoppen met plukken en

© PATRICK DIELEMAN

Eind juli verschijnen de bloeiwijzen en tegen 10 augustus komen de bellen eraan.

triëren om nadien ook alles vlot te kunnen drogen. Dat gebeurt met een drooginstallatie in 3 etages. De arbeidspieken voor hop vallen voor ons vrij vlot tussen deze van onze andere teelten. We kunnen vlot onze 6 ha bolwerken, maar indien we meer oppervlakte zouden hebben, zouden we tijdens de winter extra mankracht moeten aantrekken, en dat willen we liever niet.”

Afzet

Johan Derycke vindt dat het afzetsysteem nog zou kunnen geoptimaliseerd worden. “We zouden alle hop uit de regio Pope-

Tabel 1 Belgische en EG-normen voor onbereide hop - Bron: vzw Hop

	EG-hop	Belgische kwaliteitshop
Vochtgehalte (%)	max. 14	max. 12
Bladeren en stengels (%)	max. 6	max. 3
Afval (%)	max. 4	max. 2
Zieke bellen (%)	-	max. 4
Losse schubben (%)	-	max. 20
Zaad (%)	max. 2	max. 1

ringe in één pool moeten aanbieden. Zodoende kunnen we vermijden dat de ene teler tegen de andere wordt uitgespeeld en de verkoopprijzen dalen. Veel mensen in de sector vinden dat, maar nog niet alle neuzen staan in dezelfde richting. Ik vermoed wel dat dit er op termijn van zal komen. Dat zou ons ook meer zekerheid geven om een goed inkomen te halen en onze investeringen terug te verdienen. Een kleine meerprijs voor de hop betekent voor de brouwer niet echt veel. Johan houdt ondertussen een flesje Sint-Bernardus Tripel omhoog. “De hop in één flesje bier kost niet veel. Dat is slechts een peulschil in vergelijking met de kost van de capsule.” ■

Je kan dit bedrijf bezoeken op zondag 15 september tijdens de Dag van de Landbouw. Meer info via www.dagvandelandbouw.be.

BELGISCHE HOP

Eind 2011 startten het Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing (VLAM), de vzw Vlaamse Hopregio, de vzw Hop en de stad Poperinge een campagne om alle brouwers in ons land te sensibiliseren voor het brouwen met Belgische hop.

Brouwers mogen dat logo gebruiken als ze aan een aantal voorwaarden voldoen die beschreven staan in een overeenkomst, die tussen de vzw Hop en de geïnter-

resseerde brouwer opge maakt wordt. De belangrijkste voorwaarde is dat de brouwer officieel erkent dat minstens de helft van de gebruikte hop van Belgische origine is, voor de biersoort waarbij het logo op het etiket vermeld staat. Dit wordt ook steekproefsgewijs gecontroleerd. Welke bieren dit logo voeren en meer info over Belgische hop kan je ontdekken op www.belgischehop.be.

© PATRICK DIELEMAN